

BİR NOKTALAMA İŞARETİ OLARAK KAÇ (قطع)

Abdülbaki ÇETİN*

ÖZET

Lugatte “kesmek” anlamına gelen kaç kelimesi, edebiyat, geometri, güzel sanatlar... alanlarında da bir terim olarak kullanılır. Bu makalede kaç'ın bir noktalama işareti olarak kullanımı üzerinde durulmuştur.

Kaç kelimesi lügatte, “1. kesme, kesilme; biçme. 2. Halletme, karar verme, sona erdirmeye, bitirme” anlamlarına gelir.¹

Bir edebî sanat olarak kaç, söze devamın, ifâdedeki te'siri azaltacağı hissedildiği yerde sözün kesilmesidir.² Kaç “genellikle düzyazıda kullanılan bir sanattır”³ ve divan şiirinde hemen hiç kullanılmamıştır.⁴ Aruz vezninde, “müstemîlün” cüzünü “mef'ülün”; “mütefâ'ilün” cüzünü de “fe'ilâtün” şekline sokmaya kaç denilmiştir.⁵

“Eski karîler, gerek mâna ve gerek başka bir sebeple, Kur'an'ı okurken, duraklamağa kaç veya vakf derler. Sonraları nefes almak için yapılan kısa duraklama ile mâna için yapılan duraklama arasında bir tefrik gözetildi. Kaç kelimesi bâzılarınca birinciye ve bâzılarına göre, ikinciye verilen bir ıstılâh olmuştur.”⁶ Kaç'ın bu anlamıyla ilişkili olarak bugün Kur'an-ı Kerim nüshalarında anlam endişesiyle okuyucunun yönlendirilmesine matuf olarak kullanılan harflerden oluşan bir takım işaretler vardır ki bunlara “vakf işaretleri” denir.

Kaç hakkında İslam ansiklopedisinde ayrıca “kaç tabiri aynı zamanda bazı sebepler ile ibarenin nahvî bünyesindeki bağılılığı isteyerek kesmek için de kullanılır”⁷ denilmektedir. Kaç'ın bu kullanımıyla ilgili olarak yine kaç işaretinin kullanıldığı Türkçe bir yazmadan birkaç örnek üzerinde durmak istiyoruz.

* Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat" Ank., 1999. “kat” mad.

² M. Kaya Bilgegil, Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât), İst. 1989, s. 234.

³ Dilçin, Cem, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi” Ank, 1995, s. 459.

⁴ İskender Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, Ank., ? “kat” mad.

⁵ Tâhir-ül Mevlevî, (Hzl. Kemâl Edip Kürkçüoğlu), Edebiyat Lügati, İst, 1973, “kat” mad.

⁶ Walther Björkman, “katı” mad. İA. İst., 1967, s. 430.

⁷ Walther Björkman, agm. s. 430.

Bunların dışında kaç, geometri, hüsn-i hat ve oyma sanatı alanlarında da, bir "terim" olarak da karşımıza çıkar.⁸

Kaç Tuhfetü'l-Letâ'if⁹ adlı yazma eserde üç yerde anlam karışıklığını önlemek için kullanılmıştır:

1. Örnek.

"İbrahîm öyle namâzın dört kıldı, anuñ-içün-kim İsmâ'îli Minâ tağına çıkarası vaktin anasına eydür: "Öp, çoç İsmâ'îlüñi. Boynın yıyla kim bir ulu dostum var anuñ buyruğın sınağa yaramaz. Baña eyitdi: İsmâ'îli baña vir bir kaç gün sizden ilerürek. Andan girü siz dağı göçesiz baña gelesiz." Bî-çâre ana şurugeldi. İsmâ'îlinüñ ağlayu zârılık eyleyü başın yudı yağladı, elcügezlerin kınaladı. Boynın yıylar. Eydür: "Gözüm çırâğı, varduğuñ yirde eglenmegil kim anacuğuñuñ sensüz hiç dirliği yokdur. Eger dilerseñ kim südüm saña helâl ola, tiz baña eglenme gel." İsmâ'îl, gözleri yaş tıldı, eydür: "İy miskin ana, eger fermânumda olursam, tiz kavışam saña, eger fermân benim elümde olıma-ısa beni ma'zûr dutasın yâ ana." Ana bu sözi İsmâ'îlden işidicek bir kez "âh" didi, düşdi 'aklı gitdi." (155a/5-13).

Burada vurgulanan kelimelerin -art arda gelmiş iki "ana" kelimesi- okuyucu tarafından ikileme olarak alınmaması için ilk "ana" kelimesinin altına "kaç" işareti konmuştur. Bu işaret, altına konulduğu kelimeyle önceki cümlelerin tamamlandığını kendisinden sonra gelen kelimeyle yeni bir cümlelerin başlayacağını göstermektedir. Böylece, art arda gelen iki "ana" kelimesinin, anne ile oğul arasındaki duygusal diyalogu bitiren vurgu amaçlı bir ikileme olarak anlaşılmasının önüne geçilmiştir.

2. Örnek:

Latîfe: Tağrı te'âlâ İbrahîme eydür: "Saña ten virdüm, sağ; mâl virdüm, çoç; oğul virdüm, lañif." İbrahîm eydür: "İlâhî, ten virdüñ-ise saña vakf olsun. Eger mâl virdüñ-ise yoğsullara vakf olsun. Eger oğul virdüñ-ise kurbân olsun." Mü'mine eydür: "İy mü'min, tenüñi benim

⁸ Geometri terimi olarak "kat" için bkz. Walther Björkman, agm., s. 430; el-Müncid, -fi'l-lugat-"kağ" mad. (s. 640), Beyrut, 1996. Oyma sanatı olarak "kat" için bkz. Süheyl Ünver-Gülbün Mesara, Türk İnce Oyma Sanatı "Kaati'" Ank. 1980. Hüsn-i hatta ise kaç "kalemin yürürken hareketini kesip tekrar devam etmek" anlamında kalem hareketine ait terimlerdenidir. (Bkz. Mahmud Bedreddin Yazır, Medeniyet Aleminde Yazı İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli" Ank., 1981, s. 182.)

⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, Rağıp Paşa Kitaplığı, Yahya Tevfik Böl., 189/2.

Ahmet Abdülcebbaroğlu'nun dini-mev'izevî mensur eseri. Aydınoğullarından Umur Paşa (öl. 1348)'nin isteğiyle kaleme alınmıştır.

ṭāʾatüme vaḳf eyle, māluñı yoḳsullaruma vaḳf eyle kim, saña rāḫatı ebedī,
māluña bereketi rūzi kılam.” (165a/10-165b/1)

Bu örnekte de “olsun” kelimesinin üzerine kaç işaretini konarak cümle tamamlanmıştır. Böylece bu cümlenin öncesiyle beraber,

İbrahîm eydür: “İlâhî, ten virdüñ-ise saña vaḳf olsun. Eger māl virdüñ-ise yoḳsullara vaḳf olsun. Eger oḡul virdüñ-ise ḳurbân **olsun, mümine.**”

şeklinde anlaşılması engellenmiş ve cümlenin şu şekilde anlaşılması gerektiği vurgulanmıştır:

Taḡrı teʿālā İbrahîme eydür: Saña ten virdüm, saḡ;
māl virdüm, çok;
oḡul virdüm, laḫîf.”

[Taḡrı teʿālā] mümine eydür: “İy mümin,
tenüñi benüm ṭāʾatüme vaḳf eyle,
māluñı yoḳsullaruma vaḳf eyle kim,
saña rāḫatı ebedī,
māluña bereketi rūzi kılam.

3. Örnek:

Bireḡüyi ısıtma tutar, nevbeti gün yimek gerek. Ancak. Bireḡü üç günlük sefere gönülse orucın yise gerek **buñalır-ısa. Tutabilürse** tutduḡı yigrekdür. (175b/12-13).

Burada da “buñalır-ısa” kelimesinin sonunda satır üstünde “kaç” işaretini yer almaktadır: Bununla da cümlenin,

Bireḡü üç günlük sefere gönülse orucın yise gerek. **Buñalır-ısa, tutabilürse** tutduḡı yigrekdür.

şeklinde anlaşılması engellenmek istenmiştir.

Yani, üç günlük yolculuḡa çıkan kişi “bunaldıḡı halde orucunu tutabilürse tutması iyidir” şeklinde bir anlaşılmanın önüne geçilmiş, cümlenin şu şekilde anlaşılması hedeflenmiştir: *Üç günlük yolculuḡa çıkan kişi, bunalırsa orucunu tutmamalıdır; bunalmaz da, tutabilürse tutması daha iyidir. (Tutmayabilir de).* Bu “yigrek=daha iyi” lafzı klasik fıkıh kitaplarındaki “efdal” kelimesi karşılığı kullanılmıştır. *Üç günlük yolculuk esnasında seferî kişi, bunalma sözkonusuysa oruç tutmamalı, bunalma söz konusu değilse tutabilir de tutulmayabilir de. Ama tutarsa daha iyidir* anlamı bu ifadeden anlaşılıyor.

Görüldüḡü üzere her üç örnekte de kaç işaretini, anlam itibariyle yanlış anlaşılmanın önüne geçmek, şekil itibariyle de cümlenin tamamlandığını göstermek için kullanılmıştır. Bugün, böyle durumlarda *nokta* işaretini kullanıyoruz.

اَوَّلِيْنَ اِيْمَانًا رَاوَدُوْهُمُ الْغِيَابَ وَقَدَّرْنَا لَكَ الْاِيْمَانَ
وَقَدَّرْنَا لَكَ الْاِيْمَانَ اَوَّلِيْنَ اِيْمَانًا رَاوَدُوْهُمُ الْغِيَابَ
وَقَدَّرْنَا لَكَ الْاِيْمَانَ اَوَّلِيْنَ اِيْمَانًا رَاوَدُوْهُمُ الْغِيَابَ
وَقَدَّرْنَا لَكَ الْاِيْمَانَ اَوَّلِيْنَ اِيْمَانًا رَاوَدُوْهُمُ الْغِيَابَ
وَقَدَّرْنَا لَكَ الْاِيْمَانَ اَوَّلِيْنَ اِيْمَانًا رَاوَدُوْهُمُ الْغِيَابَ
وَقَدَّرْنَا لَكَ الْاِيْمَانَ اَوَّلِيْنَ اِيْمَانًا رَاوَدُوْهُمُ الْغِيَابَ
وَقَدَّرْنَا لَكَ الْاِيْمَانَ اَوَّلِيْنَ اِيْمَانًا رَاوَدُوْهُمُ الْغِيَابَ
وَقَدَّرْنَا لَكَ الْاِيْمَانَ اَوَّلِيْنَ اِيْمَانًا رَاوَدُوْهُمُ الْغِيَابَ
وَقَدَّرْنَا لَكَ الْاِيْمَانَ اَوَّلِيْنَ اِيْمَانًا رَاوَدُوْهُمُ الْغِيَابَ
وَقَدَّرْنَا لَكَ الْاِيْمَانَ اَوَّلِيْنَ اِيْمَانًا رَاوَدُوْهُمُ الْغِيَابَ

لَطِيفٌ تَنْكَرَتْكَ إِلَىٰ بَرِّهِمْ أَيْدِي سَكَّاتٍ وَدَقَمَ
 سَاغَ مَالٍ وَدَقَمَ جَوْقَ اعْتَلَّ وَدَقَمَ لَطِيفٌ اِبْرَاهِيمَ اَيْدِي الْعِيَانِ وَدَقَمَ
 سَكَاوَقَفَ اُولَسُونَ اَكْرَمَالٍ وَدَقَمَ يَنْتَلِرُ اَوْ قَفَّ اُولَسُونَ اَكْرَمَالُ
 وَدَقَمَ قُرْبَانَ اُولَسُونَ نَوْمِيْنَه اَيْدِي نَوْمِيْنِ تَنْكَرَتْكَ طَاعَةً وَقَفَّ اَيْلَهُ
 مَا لَيْلِي نَيْسَلُ لَوْمَه وَقَفَّ اَيْلَهُ كَرِيْمًا رَحِيْتِ اَيْدِي مَا اَلَكُه دُوَقْلَه حَوْتَمَالِي

165a/13-165b/1

بِمَسَالِكِ بَرِّكَوْنِي اِسْتَقَه طَوْتَرَقُوْتِ كُوْنِي يَلِكْ كَرِكْ اَنْجَحِي بَرِّكَوْنِي اَنْجَحِي
 كَنْزَلِكْ سَفَرٌ كَنْزَلَا اَرْوَجِي بِسَالِكِي بَرِّكَوْنِي طَقَه بَرِّكَوْنِي طَقَه بَرِّكَوْنِي

175b/12-13

ABSTRACT

Kaç means "to cut" as a word. It is used in literature, geometry and fine arts as a term. In this study, kaç has been dwelled on as a punctuation mark